

**ПРОЕКТ „ТВОЯТ ЧАС“
КЛУБ „ИСКАМ ДА БЪДА ГРАМОТЕН“
XI КЛАС**

ЕЛЕКТРОННИ ЛИСТИ

МАТУРАТА -

ПРАВИЛА

И

ТВОРЧЕСТВО

МАТУРАТА - ПРАВИЛА И ТВОРЧЕСТВО

УЧЕБНО - ИЗПИТНА ПРОГРАМА ЗА ДЪРЖАВЕН ЗРЕЛОСТЕН ИЗПИТ

1. Формат на изпита

Държавният зрелостен изпит включва 41 задачи:

1.1. 40 тестови задачи с максимален брой точки 70.

задачи от затворен тип с четири възможни отговора, от които само един е верен, задачи със свободен отговор.

1.2. Задача за създаване на аргументативен текст, свързан с художествена творба или с откъс от нея, с максимален брой точки 30.

Общият максимален брой точки е 100.

2. Времетраене на изпита

Изпитът е с продължителност четири астрономически часа, разделен на 3 модула: първи модул – 1 астрономически час, втори модул – 1 астрономически час, трети модул – два астрономически часа.

3. МАТЕРИАЛ, ВКЛЮЧЕН В МАТУРАТА:

3.1. Български език

- Текстът и социокултурният контекст
- Текстът в публичното общуване. Сфери на научната, медийната, гражданската, институционалната и художествената комуникация
- Тематично и смислово членене на текста. Извличане на информация от текста
- Функции на езиковите средства за изграждане на текста
- Отношения между езиковите единици от различните езикови равнища
- Задължителност и избор на структура и композиция на текста съобразно предмета на общуване и предназначението на текста
- Задължителност и избор на езикови средства съобразно условията на общуване в различни комуникативни ситуации
- Лексикална и граматична норма. Системни езикови правила
- Правописна и пунктуационна норма. Конвенционални езикови правила
- Създаване на аргументативен текст

3.2. Литература

3.2.1. Автори и произведения:

• Христо Ботев

поезия: “Майце си”, “Към брата си”, “Елегия”, „Борба”, “До моето първо либе”, “На прощаване”, “Хаджи Димитър”, “Моята молитва”, “Обесването на Васил Левски”;

• Иван Вазов

поезия: “Българският език”, “Отечество любезно”, “При Рилския манастир”, “Елате ни вижте”, „Линее нашто поколение”, “Епопея на забравените”– “Левски”, “Паисий”, “Кочо”, “Опълченците на Шипка”; разказът “Дядо Йоцо гледа”; повестта “Чичовци”; романът “Под игото”;

• Алеко Константинов

фейлетонът “Разни хора, разни идеали”; книгата “Бай Ганьо”;

• Пенчо Славейков

поезия: “Cis moll”, “Ни лъх не дъхва над полени”, “Спи езерото”, “Самотен гроб в самотен кът”; поемата “Ралица”;

• Пейо Яворов

поезия: “Градушка”, “Заточеници”, “Ще бъдеш в бяло”, “Две хубави очи”, “Стон”, „Две души”, “Сенки”, “Песента на човека”, „Маска”;

• Елин Пелин

разкази: “Ветрената мелница”, “Косачи”, „Задушница”, “Мечтатели”, “На оня свят”, „Андрешко”, “Чорба от греховете на отец Никодим”, “Занемелите камбани”; повестта “Гераците”;

• Димчо Дебелянов

поезия: “Черна песен”, “Пловдив”, “Да се завърнеш...”, “Помниш ли, помниш ли..”, “Спи градът”, „Миг”, „Един убит”, “Сиротна песен”, „Тиха победа”;

• Христо Смирненски

поезия: „Да бъде ден!”, “Ний”, „Йохан”, “Юноша”, “Стария музикант”, “Цветарка”, “Зимни вечери”;

• Гео Милев

поемата “Септември”;

• Атанас Далчев

поезия: “Прозорец”, “Болница”, “Стаята”, “Къщата”, “Повест”, “Книгите”, „Камък”, „Дяволско”;

• Елисавета Багряна

поезия: “Кукувица”, “Стихии”, „Потомка”, „Вечната”;

• Йордан Йовков

разкази: “Песента на колелетата”, “Последна радост”, “Шибил”, “През чумавото”, “Индже”, “Албена”, “Другоселец”, “Серафим”;

• Никола Вапцаров

поезия: “Вяра”, “Писмо”(“Ти помниш ли...”), „Песен за човека”, „Сън”, “История”, “Завод”, “Кино”, „Прощално”, „Борбата е безмилостно жестока...”;

• Димитър Димов

романът “Тютюн”;

• Димитър Талев

романът “Железният светилник”.

КРИТЕРИИ ЗА ОЦЕНКА НА ИНТЕРПРЕТАТИВНО СЪЧИНЕНИЕ -30 точки

1. Литературни компетентности – 10 т.

- 1.1. Разбиране на условия характер на художествената литература – 2 т.
- 1.2. Знания за автора и творбата и свързаните с тях процеси в българската литературна история -2т.
- 1.3. Знания за строежа и функционирането на художествената творба и умение да се прилагат при изясняване на зададения проблем – 3 т.
- 1.4. Умение за интерпретиране на художествения смисъл – 3 т.

2. Компетентности за изграждане на аргументативен текст. – 12 т.

- 2.1. Теза, съответстваща на формулирания проблем – 3 т.
- 2.2. Целенасочена и задълбочена аргументация – 3 т.
- 2.3. Логически последователна аргументация – 3 т.
- 2.4. Ясно обособени, логически последователни и смислово обвързани композиционни части – 3т

3. Езикови компетентности – 8 т.

- 3.1. Владее и прилага на лексикалната норма – 2 т.
- 3.2. Владее и прилага на граматичната норма – 2 т.
- 3.3. Владее и прилага на правописната норма – 2 т.
- 3.4. Владее и прилага на пунктуационната норма – 2 т.

КРИТЕРИИ ЗА ОЦЕНКА НА ЕСЕ - 30 точки

1. Компетентности за изграждане на есе – 10 т.

- 1.1. Недвусмислено изразяване на лична позиция, провокирана от поставения проблем – 2т.
- 1.2. Полагане на проблема в актуален контекст – 2т.
- 1.3. Използване на подходящи стилно-езикови ср-ва за постигане на убедителност – 2т.
- 1.4. Умение за интерпретиране на различни аспекти на проблема – 3т.

2. Компетентности за изграждане на аргументативен текст – 12т.

- 2.1. Теза, съответстваща на формулирания проблем – 3т.
- 2.2. Целенасочена и задълбочена аргументация – 3т.
- 2.3. Логическа или асоциативна организация на текста – 3т.
- 2.4. Логически последователни и смислово обвързани композиционни части – 3т.

3. Езикови компетентности – 8т.

- 3.1. Владее и прилага на лексикалната норма – 2 т.
- 3.2. Владее и прилага на граматичната норма – 2 т.
- 3.3. Владее и прилага на правописната норма – 2 т.
- 3.4. Владее и прилага на пунктуационната норма – 2 т.

ОБЯСНЕНИЯ ПО НЯКОИ ЗАДАЧИ ОТ ПЪРВИЯ МОДУЛ НА ДЗИ

СФЕРИ, В КОИТО СЕ ПРИЛАГАТ ТЕКСТОВЕТЕ ОТ РАЗЛИЧНИТЕ СТИЛОВЕ:

1. **БИТОВА** – за нея е присъщ *разговорният стил*, т.е съкратени думи, диалектни, жаргони; използва се в неофициална обстановка – на улицата, вкъщи между близки и познати.

2. **МЕДИЙНА** – масмедия – средство за масово осведомяване; материалите във вестници, списания, интернет и пр.; целта на новините, интервютата, репортажите е да запознаят с **актуални събития**, „горещи новини”; журналистите използват *публицистичен стил*, в който има и много изразни средства, за да се **въздейства върху читателите и слушателите, но и факти.**

3. **НАУЧНА** – в нея се използва *научен стил* – целта е да се дадат научни знания, сведения от разл. сфери на науката; в учебниците, енциклопедиите, в статии в специализирани списания; **най-важната особеност е наличието на термини, цифри, таблици, диаграми; термините са еднозначни думи.**

4. **ЕСТЕТИЧЕСКА** – използва *художествения стил*, чиято цел е да **въздейства, да провокира въображението, да дава естетическа наслада; много изр. средства и измислица; такива са текстовете в 3-те лит. рода: лирика, епос и драма.**

5. **ИНСТИТУЦИОНАЛНА** – това са текстовете, които са оформени по образец, **по стандарт – заявления, бланки, правилници, закони, заповеди, сиви/ те имат**

строго определен вид, напр. членове, алинеи, може да са в графичен вид и пр.

ФУНКЦИИ НА ТЕКСТОВЕТЕ:

А) Текстът изпълнява регулираща функция./регулирува означава насочваща, изискваща определени действия/

Б) Текстът е еднозначен и недвусмислен./еднозначен, т.е. има термини, думите са с едно значение, нямат скрито значение, преносна употреба/

В) Текстът е изчерпателен и въздействащ.

Г) Текстът е оформен стандартизирано / **по образец** – бланка, служебна бележка, таблица, правилник, заявление, т.е. попълват се отделни думи, изрази или според изисквания текст/.

ТЕМА НА 2 ТЕКСТА – 32^{РА} въпрос

В свитъка за свободните отговори се записва кое е общото, за което се говори в двата текста. **ТЕМАТА СЕ ФОРМУЛИРА КРАТКО И ЯСНО С ЕДНА ДУМА, КРАТЪК ИЗРАЗ ИЛИ СЛОВОСЪЧЕТАНИЕ, НО НЕ В ИЗРЕЧЕНИЕ.**

ТЕЗА НА ТЕКСТ – 33^{ТА} въпрос

В свитъка за свободните отговори в рамките на 3-4 изречения се формулира **СОБСТВЕНА** теза по една от посочените теми: Със свои думи, като се има предвид двата текста, се пише ясно становище, мнение по твърдението или по най-важните думи от заглавието.

РЕЗЮМЕ – СЪЩНОСТ И ОЦЕНЯВАНЕ – 34^{ти} въпрос

1. Резюмирането е сбито предаване съдържанието на даден текст. В резюмето пишещият НЕ изразява своето лично отношение, не добавя информация.
2. Съдържанието на всяка смислова част се възпроизвежда кратко, обобщено, с няколко изречения. Може да се използват цитати от текста или думи на самия резюмиращ. Ако в текста има примери, се дават най- представителни-те, другите се съкращават. Имена, цифри се свеждат по минимум- запазват се най-важните.
3. Пише се в сегашно исторически време./обикновено текстовете са научно-популярни и следователно гл. време трябва да се запази/.
4. Задължително резюмираният текст трябва да „копира” структурата на оригиналния, т.е. броят на абзаците да се съхрани.
5. Да се съблюдава правописът и пунктуацията.

КРИТЕРИИ ЗА ОЦЕНКА НА РЕЗЮМЕ

1. Умее да извлича информация от текст и да я обработва в съответствие с поставената задача	1т.
2. Умее да композира и структурира текста, като се съобразява с поставената задача	1т.
3. Владее и прилага книжовноезиковите норми на съвременния български език (правописна, граматична, пунктуационна)	1т.
4. Умее да подбира и съчетава езиковите средства с оглед на стиловата уместност	1т.

Скала за преобразуване на точките в оценка

оценка	точки
Слаб 2	до 22,5 т. вкл.
Среден 3 (3,00-3,49)	23 т. – 40,5 т. вкл.
Добър 4 (3,50-4,49)	41 т. – 58,5 т. вкл.
Много добър (4,50-5,49)	59 т. – 76,5 т. вкл.
Отличен (5,50-5,99)	77 т. – 94,5 т. вкл.
Отличен 6	95 т. – 100 т.

ВИДОВЕ ГРЕШКИ

1.ГРАМАТИЧЕСКИТЕ ГРЕШКИ СА СВЪРЗАНИ С:

а/ ЧЛЕНУВАНЕТО

Тракторът спря напред полето. Вазов е най-известният писател. Щастливеца /не се членува, защото е псевдоним/ пише „Бай Ганьо“.

б/ СЪГЛАСУВАНЕТО

Той отиде в Министерството на образованието.

*Отвориша горния и долния прозорец. Френският и българският език са ми любими. /два различни прозореца, два различни езика/ **НО** Бързият сив заек избяга./две определения за едно нещо/.*

в/ КОЙТО/КОИТО – съгласува се с предната дума. *Тези, които дойдоха рано, рано си и заминаха. Мъжът, който ме повика, се оказа познат на баща ми.*

ЧИЙТО/ЧИИТО – съгласува се със следващата дума. *Децата, чиито родители бяха на срещата, получиха малки награди.*

г/ КОЙ/КОГО, КОЙТО/КОГОТО

- ПИШЕМ КОЙ/КОИТО, АКО ДУМАТА СЕ ЗАМЕСТВА С МЕСТОИМЕНИЕТО ТОЙ /ЧОВЕКЪТ, КОЙТО ДОЙДЕ, Е МОЙ ПРИЯТЕЛ. ИЗВИКАХ, КОГОТО ИСКАХ. КОЙ ДОЙДЕ? КОГО ИЗВИКАХА?

- ПИШЕМ КОГО, АКО ДУМАТА СЕ ЗАМЕСТВА С МЕСТОИМЕНИЕТО НЕГО.

д/ БРОЙНА ФОРМА НА ИМЕНАТА ОТ МЪЖКИ РОД

- АКО СЛЕД ЧИСЛИТЕЛНИ БРОЙНИ /ЕДНО, ДВЕ, ТРИДЕСЕТ, СТО, ХИЛЯДА/ ИЛИ МЕСТОИМЕНИЕ ЗА КОЛИЧЕСТВО /КОЛКО, НЯКОЛКО, КОЛЦИНА,ТОЛКОВА/ ИМА ЛИЦЕ, ПИШЕМ ОКОНЧАНИЕ И - петима студенти, петнадесет войници, хиляда ученици.

- АКО ИМА НЕЛИЦЕ, ПИШЕМ ОКОНЧАНИЕ А -

десет мотора, няколко трактора, колко двигателя

ЗАПОМНИ!!! ДЕСЕТ е числително бройно,но ДЕСЕТКИ, СТОТИЦИ са съществителни имена и изискват обикновената бройна форма.

СТО ВЛАКА, *НО* СТОТИНА ВЛАКОВЕ; ДЕСЕТ МОЛИВА, *НО* ДЕСЕТИНА МОЛИВИ.

е/ УЧТИВА ФОРМА

- АКО СЛЕД УЧТИВАТА ФОРМА ИМА ЕЛОВО ПРИЧАСТИЕ, ПИШЕМ ОКОНЧАНИЕ И, А АКО НЯМА, СЪГЛАСУВАМЕ ПО РОД И ЧИСЛО С ОБРЪЩЕНИЕТО.

Вие, господин Димов, сте билИ избраН за делегат на събранието.

Госпожо Иванова, Вие сте поканенА на срещата.

Уважаеми господин Петров, напомняме Ви, че сте поканенН на срещата на класа ни и се надяваме да присъствате, макар че сте разбралИ късно.

ж/ДЕЕПРИЧАСТИЕ

трябва двете действия да се извършват от едно и също лице.

- ПРАВИЛНО: *Мислейки за станалото, Стоян се разплака. /Стоян върши и двете действия – мисли, плаче/.*

- НЕПРАВИЛНО – *Вървейки по улицата, състезателят бе блъснат от камиона./Двете действия са от различни вършители – състезателят върви, а камионът го блъска./*

2. ПРАВОПИСНИ ГРЕШКИ

а/ В ПРЕДСТАВКИТЕ О/У:

- **О** означава нещо по повърхността, обхващане от всички страни /обвивам, опаковам, обличам, опожарявам, оправям, облягам, овладявам, осмивам/.
- **У** означава: действие отвън навътре /убивам/
действие отвътре навън /усмивка/
вътрешно състояние /унил, угнетен, усамотен, угрижен, умислен/
движение в посока надолу /увисва, увива/
ново състояние /уплътнен, удвоен, увехнал/

б/ В ПРЕДСТАВКИТЕ ПРЕ/ПРИ

- **ПРЕ** означава: преодоляване на препятствие /прескачам, преминавам, пресичам/
повторно действие /преписвам/
свърхдействие /прегарям, пресушавам/
движение в определена посока
- **ПРИ** означава слабо действие, присъединяване /приписвам от някого, прикрепвам, прилепвам, придвижвам се/

в/ ПРЕДСТАВКИ С З/С, Д/Т

- **З/С** повечето завършват със **З** /през, въз, без, въз, из/; изключение **С** /сграда, сбор, съдържа, сбирщина/ **ЗАПОМНИ! СГРАДА - ЗДАНИЕ**
- **Д/Т** повечето завършват на **Д** /над, пред, под, зад/; изключение **ОТ** /отбор, отбира/

г/ В ОКОНЧАНИЯТА НА ГЛАГОЛИТЕ В 3. Л., МН. Ч.

- четат, пишат, А НЕ четът, пишът, защото **ЪТ** е опр. член за имената от м. р.;
- **МЕКАНЕ** /четем, а не четеме, пишем, а не пишеме, **НО** стреляме;

д/ Н/НН /военЕН – военни, военна; обикновЕН – обикновеНИ, фино, рождени/
ЗАПОМНИ ИЗКЛЮЧЕНИЕТО! именно, поименно, безименни.

е/ Т/ТТ /младост – ж.р. +ТА = младостТА, ос – ж.р. +ТА = осТА, мощ +ТА = мощТА, пустош ТА/

ж/ А/Ъ /малък – малки; жалък – жалки, ловък – ловки; дошъл – дошли, пекъл – пекли;

НО замък – замъци, камък – камъни, блясък – блясъци, пясък – пясъци **СА**
ИЗКЛЮЧЕНИЯ/

з/ СЪМНИТЕЛНА СЪГЛАСНА В КРАЯ НА ДУМАТА / проверяваме чрез различни форми на думите или морфемен строеж/. Например: **мириЗ/С** – мирисът; **наниЗ/С** – нанизи, **мосТ** – мостове, **весТ** – вести, **лосТ** – лостове/

и/ СЛЯТО, РАЗДЕЛНО И ПОЛУСЛЯТО ПИСАНЕ

- ако първата част на името е просто числително – слято писане /петгодишен, стотонен, тринадесеткилограмов; 5-годишен, 100-тонен, 13-килограмов/
- ако първата част е сложно числително – отделно се изписва всяка дума /двадесет и пет тонен, петдесет и четири метра; 25-тонен, 54-метра/
- ако първата част на думата пояснява втората – слято писане /полувековен, светлосин, новопостроен, малагабаритен/
- ако двете думи могат да съществуват самостоятелно и между тях да се постави съюзът **И** – пишат се полуслято /старт-финал, покупко-продажба, бяло-черен, кандидат-гимназист, помощник-директор, заместник-кмет; **ДРУГА ПРОВЕРКА:** втората дума ако се членува се пише дефис, но ако първата се членува, думите се пишат отделно/къща/та/ музей, съчинение/то/ разсъждение/.
- Запомнете, че **гей, тенис, бизнес, ски, спорт** се пишат **ВИНАГИ ОТДЕЛНО, НО** **диско** **ВИНАГИ СЛЯТО/** гей парад, тенис корт, ски слалом, бизнес среща, дисководещ/.

- прилагателни имена, завършващи на ОВ, ЕВ се пишат с главни букви /Вазови разкази, Иван-Вазови произведения, Димитър-Димов роман, Алеко-Константинов пътепис, Яворова драма, Славейкови миниатюри/
- прилагателни на СК се пишат с малка буква и слято, ако са от две части/старозагорски ябълки, великотърновски улици, ботевски калпачета, байганьовски хитрини/

к/ ГЛАВНИ БУКВИ

- Велико Търново, Стара Загора, Горна баня, Червен бряг, Златни пясъци, Долни Дъбник, Северна Америка, Централна Азия, Обединени Арабски емирства, Съединени американски щати;
- Ренесанс, Възраждане, Просвещение, Романтизъм,НО Испански ренесанс, Френски класицизъм, Българско възрождение;
- Иван Асен, Борис Първи; Ана-Мария, Мария – Антоанета; Отец Паисий, но отец Иван, Патриарх Евтимий, Бай Ганьо, но бай Тодор, Кума Лиса, Баба Меца, Пипи Дългото чорапче;
- Библия, Коран, Тора, Стар завет, Нов завет; Бъдни вечер, Нова година;
- Димитровград, Велинград; Гергьовден, Спасовден; Бобовдол;
- Българска народна банка, Министерство на здравеопазването, Ден на детето, Български червен кръст;
- Ги дьо Мопасан, Лудвиг ван Бетовен, Антоан дьо Екзюпери, Людвиг фон Гайер;

ДЕСЕТТЕ „ЗЛАТНИ” ПУНКТУАЦИОННИ ПРАВИЛА

1. ПОДЧИНЕНОТО ИЗРЕЧЕНИЕ ЗАПОЧВА ВИНАГИ С ПОДЧИНТЕЛЕН СЪЮЗ. *Който пее, зло не мисли.*

2. АКО ПОДЧИНЕНОТО ИЗРЕЧЕНИЕ Е В НАЧАЛОТО, ВИНАГИ СЛЕД НЕГО СЕ ПИШЕ ЗАПЕТАЯ, ДОРИ ДА ИМА СЪЮЗ „И”. *Ако ти дойдеш, и аз ще дойда.*

3. АКО ПОДЧИНЕНОТО ИЗРЕЧЕНИЕ Е МЕЖДУ ЧАСТИТЕ НА ГЛАВНОТО, ТО ВИНАГИ СЕ ОГРАЖДА СЪС ЗАПЕТАИ. *Момичето, чиито родители видя, е моята приятелка.*

4. НИКОГА НЕ СЕ ПИШЕ ЗАПЕТАЯ ПРЕД ПОДЧИНТЕЛНИ СЪЮЗИ, ПРИ УСЛОВИЕ ЧЕ ПРЕД ТЯХ СТОЯТ УТОЧНЯВАЩИТЕ ДУМИ САМО, ДОРИ, ДАЖЕ, ЧАК, ЕДВА, ТЪКМО, ТОЧНО, МАЛКО, МНОГО, ИМЕННО, ЧАСТИЦАТА „НЕ”.

5. АКО ЗА ВРЪЗКА СЕ ИЗПОЛЗВА ВЪПРОСИТЕЛНО МЕСТОИМЕННИЕ, СЕ ПИШЕ ЗАПЕТАЯ САМО АКО ПРЕД НЕГО ИМА ИМЕ. *Челопеченката не знаеше дали да опита отново да разкрие тайната за Ботевия четник пред калугера. Вълнуваше се какво става там в стаята. Обсъждаме темата, защо той не спечели състезанието.*

6. ПРЕД СЪЮЗА „ДА” НЕ СЕ ПИШЕ ЗАПЕТАЯ: *Искаме този въпрос да намери най-сетне решение. Ще отидат в залата да изслушат речта му. Реших да действам решително този път.*

7. ПРИ ПОВТОРНА УПОТРЕБА НА СЪЮЗА „И”, ГЛЕДАМЕ ДАЛИ ТОЙ СВЪРЗВА ЕДНОРОДНИ ЧАСТИ, ДЕЙСТВИЯ ИЛИ РАЗЛИЧНИ НЕЩА.

Купих моркови и зеле, и месо и вино. Вървят и пеят и се смеят и плачат едновременно. Отидох къщи, за да си взема палтото и обувките, и заварих мама, потънала в сълзи....

АКО „И” Е ПРЕД ПОДЧИНТЕЛЕН СЪЮЗ, НЕ СЕ ПИШЕ ЗАПЕТАЯ НИТО ПРЕД „И”, НИТО ПРЕД ПОДЧИНТЕЛНИЯ СЪЮЗ. *Аз му повярвах и който иска да направи същото.*

8. АКО ПРЕД ОБОСОБЕНАТА ЧАСТ, ИЗРАЗЕНА С ДЕЕПРИЧАСТИЕ, ИМА ЕДНОСРИЧЕН СЪЮЗ „А”, „НО”, ЗАПЕТАЯТА СЕ ПИШЕ САМО СЛЕД ОБОСОБЕНА ЧАСТ. *Пред вратата заварих детето, а играейки навън, Иван нехаеше за братчето си.*

9. НИКОГА НЕ СЕ ПИШЕ ЗАПЕТАЯ ПРЕД ВМЕТНАТИТЕ ДУМИ:МОЖЕ БИ, ОЧЕВИДНО, ВЕРОЯТНО, ПО ВСЯКА ВЕРОЯТНОСТ, НАПРИМЕР, ЗНАЧИ, СЛЕДОВАТЕЛНО.

10. ВИНАГИ се пишат запетаи около /до/ ВМЕТНАТИТЕ ДУМИ ИЛИ ИЗРАЗИ, КОИТО ОЗНАЧАВАТ ПОСЛЕДОВАТЕЛНОСТ, ПРОТИВОПОЛОЖНОСТ. АКО СЪЮЗЪТ СЕ СЪСТОИ ОТ 2-3 ЧАСТИ, ЗАПЕТАЯТА СЕ ПИШЕ ПРЕД ПЪРВАТА ЧАСТ, А НЕ МЕЖДУ ТЯХ.

ЛИТЕРАТУРНИ НАПРАВЛЕНИЯ И КРЪГОВЕ

РОМАНТИЗЪМ – художествено направление, възникнало в края на XVIII и разпространило се в първата половина на XIX век. Отрича злото, безнравственото в живота и у човека, изобразява изключителни характери. Влиянието му у нас се чувства в творчеството на Г.С.Раковски, Д.Чинтулов, П.Р.Славейков, Хр.Ботев.

РЕАЛИЗЪМ -втората половина на XIX век, литературно направление, което изисква от твореца да възпроизвежда вярно, правдиво и пълно действителността. Представители: Хр.Ботев, И.Вазов, А.Константинов, Ел.Пелин, Й.Йовков, П.Яворов в ранния му период.

МОДЕРНИЗЪМ – края на XIX и началото на XX век. Нов тип художествено изживяване, измества художествения интерес от проблемите на националния и социалния колектив към психологическите и нравствените проблеми на личността. Идеолог на модернизма в бълг. литература е Пенчо Славейков.

ИНДИВИДУАЛИЗЪМ – началото на XX век, първи етап на модернизма, литературен кръг „Мисъл“ - „великата четворка“ – д-р Кр.Кръстев, П.П.Славейков, П.Яворов, П.Тодоров.

СИМВОЛИЗЪМ – края на XIX и началото на XX век., втори етап на модернизма у нас. Н.Лилиев, Т.Траянов, Д.Бояджиев, Д.Дебелянов, младият Гео Милев.

ПОСТСИМВОЛИЗЪМ – Хр.Смирненски

ЕКСПРЕСИОНИЗЪМ – началото на XX век., опозиция на символизма. Гео Милев и списание „Вezni“.

ДИАБОЛИЗЪМ – началото на XX век – максимално дълбоко навлизане в психиката на човека, изразяване на ирационалното, мистика, раздвоение, демонизиране на всекидневието – Атанас Далчев

ЛИТЕРАТУРНИ РОДОВЕ

ЕПОС – всички произведения, написани в повествователна форма.

ЛИРИКА – всички произведения, написани в стихотворна форма.

ДРАМА – всички произведения, написани в диалогична форма и предназначени за игра на сцена.

ЛИТЕРАТУРНИ ЖАНРОВЕ

РАЗКАЗ – кратко по обем повествование в проза, в което се разкрива случка или епизод от живота на литературния герой. Действието се развива в непродължително време: „Дядо Йоцо гледа“, „Косачи“, „Последна радост“.

ПОВЕСТ – епическо произведение, което като обем, сюжетни линии и герои е по-голямо от разказа, но по-малко от романа: „Чичовци“, „Гераците“.

РОМАН – мащабно прозаично произведение, изобразяващо съдбите на редица

действащи лица в тяхното развитие, многостранност и сложни взаимоотношение: „Под игото“, „Гютюн“, „Железният светилник“.

ФЕЙЛЕТОН – малка епическа форма със злободневно – сатиричен характер: „Разни хора, разни идеали“.

ОДА – възторжена възхвала за нещо значимо – личност, събитие... „Българският език“, „Опълченците на Шипка“, „Кочо“.

ЕЛЕГИЯ – стихотворение, пропито с тъга, скръб, изразяващо минорни настроения, душевен размисъл, дълбока интимност: „Майце си“, „Обесването на Васил Левски“, „Елате ни вижте“, „Помниш ли, помниш ли...“, „Заточеници“.

СОНЕТ – стихотворение, състоящо се от четиринадесет стиха, групирани в четири строфи: „Пловдив“.

БАЛАДА – стихотворение, в което присъстват елементи на фантастичност, тайнственост,

но чувството е изразено по-директно: „Хаджи Димитър“.

ЛИРИЧЕСКА МИНИАТЮРА – малка по обем лирическа творба, която се отличава със стегната форма и с дълбочина на съдържанието: „Спи езерото“, „Две хубави очи“.

ПОЕМА /лироепически жанр/ - стихотворение с повествователен или лирически сюжет: „Ралица“, „Градушка“, „Септември“.

ЦИКЪЛ – няколко художествени произведения от един автор или части от едно произведение, свързани с общ признак – жанр, тема, общи герои, сродни чувства и др.: „Епопея на забравените“, „Под манастирската лоза“, „Старопланински легенди“, „Зимни вечери“.

НЕОБХОДИМИ ЗНАНИЯ ЗА СТРОЕЖА НА ХУДОЖЕСТВЕНАТА ТВОРБА

ФАБУЛА – представя действията и събитията в хронологичен ред.

СЮЖЕТ – характерен за епическите произведения, съвкупност от действията и случките, композирани от автора.

ЕЛЕМЕНТИ НА КОМПОЗИЦИЯТА

ПРОЛОГ, ПРЕДИСЛОВИЕ, ПРЕДГОВОР – встъпителна част към произведението, несвързана пряко със сюжета.

ЕКСПОЗИЦИЯ – начална част на творбата, в която авторът запознава с героите, въвежда във времето и мястото на действието.

ЗАВРЪЗКА – поставя началото на драматическия конфликт.

КУЛМИНАЦИЯ – драматическият конфликт достига своята връхна точка.

РАЗВРЪЗКА – решаване на конфликта.

ЕПИЛОГ – заключителна част, в която се представят последиците от събитията след време.

РЕТРОСПЕКЦИЯ – връщане на действието назад във времето.

РЕТАРДАЦИЯ – забавяне на действието с цел нарастване и задържане на напрежението.

ЛИРИЧЕСКО ОТСТЪПЛЕНИЕ – авторът прекъсва сюжетното действие и пряко Разсъждава по някакъв проблем, дава израз на мисли и чувства, породени от драматичен момент.

ТРОПИ И ФИГУРИ

ТРОПИ – думи и изрази, употребени в преносно значение.

МЕТАФОРА – пренасяне на качества от един предмет върху друг въз основа на прилика между тях.

ОЛИЦЕТВОРЕНИЕ – приписване на човешки черти и качества на предмети, животни и природни явления.

МЕТОНИМИЯ – названието на един предмет се заменя с названието на друг въз основа на вътрешна, неразривна връзка между тях.

СИНЕКДОХА – назоваване на предмета с част от него.

СРАВНЕНИЕ – съпоставяне на два предмета въз основа на общ признак.

ЕПИТЕТ – художествено определение.

СИМВОЛ – образен знак с преносно значение, например: бялото е символ на чистота, невинност, а черното – на мъка, страдание, трагизъм.

ХИПЕРБОЛА – силно преувеличаване на признаци, размери, действия.

ЛИТОТА – съзнателно умалчаване на признаци, състояние, действия.

ИРОНИЯ – осмиване чрез привидно утвърждаване.

САРКАЗЪМ – остра, язвителна насмешка, с която се осъждат проявени слабости.

ГРОТЕСКА – изображение чрез окарикатуряване, стигащо до сатирично осмиване, деформация и абсурд.

ПАРАДОКС – взаимно изключващи се съждения.

СИНГУЛАРИЗАЦИЯ – употреба на единствено число вместо множествено.

ПЕРИФРАЗА – предметът не се назовава пряко, а се представя описателно чрез характерни негови белези.

ЕВФЕМИЗЪМ – замяна на груби, непристойни думи и изрази с други, по-благоприлични и Търпими.

ДИЕВФЕМИЗЪМ – съзнателно огрубяване на смисъла.

ФИГУРИ – стилистични средства за изясняване, онагледяване или украсяване на езиковия изказ

АНАФОРА – повторение на думи или изрази в началото на поредни стихове.

ЕПИФОРА - повторение на думи или изрази в края на стиховете.

СПИРАЛНО ПОВТОРЕНИЕ – повторение в края на един стих и в началото на следващия.

ИНВЕРСИЯ – промяна в словоредата

АНТИТЕЗА – противопоставяне на образи, предмети, състояния, чувства.

ОКСИМОРОН – свързване в словосъчетание на взаимно изключващи се понятия.

ЕТИМОЛОГИЧНА ФИГУРА – думи с еднакъв корен.

ГРАДАЦИЯ – постепенно засилване на чувството във възходящ или низходящ ред.

ЕЛИПСА – изпускане на част от изречението, която се подразбира.

СИНТАКТИЧЕН ПАРАЛЕЛИЗЪМ – успоредни изрази, стихове, изречения, построени по един и същи начин.

АПОСИОПЕЗА – пауза, замълчаване, недоизказване под въздействие на силни чувства.

РЕТОРИЧЕН ВЪПРОС – въпрос, който носи отговор в себе си.

РЕТОРИЧНО ОБРЪЩЕНИЕ – обръщение към някого, от когото не се очаква отговор.

АЛИТЕРАЦИЯ – повторение на едни и същи или близки съгласни звукове.

АСОНАНС – повторение на еднакви или сходни гласни.